

Én is mondom a magamét

EÖRSI ISTVÁN

A nagy költők – a jó költőktől is eltérően – nemcsak verseiket testálják olvasóközönségükre, hanem azt az összecszerelhetetlen Valakit, költői Énjüket is, melyet mindennapos, hétköznapi énjükből faragtak. A nagy költő fő műve személyisége, mely több is és más is, mint verseinek összessége, noha ezek megformálása közben formálódik meg. Ha kimondom Baudelaire vagy Petőfi nevét, éppúgy típusokat nevezek meg – a szó lukácsi* értelmében –, mint hogyha Hamlet vagy Toldi Miklós alakjáról beszélnek. A legnagyobb költők éppúgy érzelmi, erkölcsi és intellektuális skálát és értékhierarchiát kínálnak az emberiség vagy egy nemzet számára, mint a fiktív hősök, a művészi tapasztalat és képzelet szülöttei. Ezt azért tehetik meg, mert művészi alapanyaguk a szubjektivitás, pontosabban az a csak rájuk jellemző és pátozukat belülről meghatározó viszony, melyet a valóság legkülönfélébb vonatkozásaival termékeny pillanataik egymásutánjában kiépítenek.

Lukács** hívta fel a figyelmet arra, hogy a költői halhatatlanság többnyire néhány – jobb esetben néhány tucat – versből áll, a lírai életmű egyéb darabjai csak filológiai adalékok. („Kivéve Keatsot – mondogatta –, mert Keats organikusan nem tudott rossz verset írni.”) Hozzátehetném még, hogy a nagy lírikusok bámulói a kevésbé sikerült versekből is kiegészíthetik képüket a szóban forgó költőről, és ezért egész lírai életművüknek van bizonyos utóéletük, mely túlmutat a bibliográfiai és filológiai halhatatlanságon.

Amikor tavaly októberben egy rádió-interjúban (melyet a **Kritika idén májusban** leközölt) Arany János példáját hoztam fel arra, hogy az ő nagy alakját használja fel a késő utókor, „mely szintén megköti különbségét a még sokkal elnyomortóbb hatalmakkal”, akkor csak azt akartam jelezni, hogy minden korszak megtalálja és magához silányítja a maga hőseit. A Révai-korszak álforradalmi kultúrpolitikája Petőfit tűzte a zászlajára, a Kádár-korszak megdarált, rossz lelkiismeretű értelmisége „idealizálja Aranyt, hogy igazolhassa saját megalkuvását. »Nem pöröltem, /félreálltam, letöröltem« – idézi a Mestert, és már meg se nézi, hogy ki fröcskölte le és mivel.”

*

Az interjúban felhoztam *A walesi bárdok* példáját is: „De bármekkora költő is Arany, azon mégis csak nevetni lehet, hogy walesi bárdjait, akik dalolva mentek lángsrba, úgy eldugta, hogy még Gyulai Pál sem tudta előcsalogatni őket, a kiegyezés után tíz évvel sem.” Ezt az adalékot 1952-ben egy egyetemi előadáson hallottam a magyar irodalom professzorától, és eléggé el nem ítéhető módon sohasem ellenőriztem. Domokos Mátyás a *Magyar Napló* augusztus 16-i számában teljes joggal bélyegzett meg ezért a durva tévedésért, hiszen Arany a verset már 1863-ban publikálta. Nem enyhíti tévedésemet, hogy a vers tartalma és története közt mégis feszül némi jellegzetes ellentmondás. 1857-ben, amikor a szabadságharcot leverő „koronás gyilkos”, Ferenc József Magyarországra látogatott, felszólították a költőket, elsőnek Aranyt, hogy rendkívüli honoráriumért írjon üdvözlő költeményt. Arany válaszképpen belekezdett a balladába, melynek alapeszméje – a Voinovich Géza-féle kritikai kiadás megfogalmazása szerint –, „*hogy a költő nem süllyed a hatalom bérenc dicsőítőjévé.*” De bár „*a gondolat akkor volt időszzerű, kiadni azon időben nem lehetett*”, így hát Arany „*félbehagyta, félretette. 1861-ben az országgyűlés erőszakos feloszlatása miatt felújult keserű hangulata... ekkor írhatta meg a befejezést.*” Ezután már valóban csak két évig

várt a fiókban megjelenésre a vers. Ki ne érezné, hogy az „Ötszáz bizony dalolva ment” pátozsa, a vértanúdal dicsérete nem harmonizál ezzel a genézissel? Az ellentmondást magyarázzák a kor fenyegetései, az általános közhangulat és a költő idegrendszere. Mégis olyan ellentmondás ez, mely Petőfinél vagy Vörösmartyánál nem volna elképzelhető. A ballada költői erejét persze nem csorbítja akadozó születése és habozó megjelentetése. De a tartalom és a magatartás kettőssége – és ezt minden elmarasztaló szándék nélkül, pusztán jellemzőképp mondom – Arany költői típusának lényegére vet némi fényt. Ilyen kettősségek miatt alkalmas Arany arra, hogy a belső igazság és a külső kényszerek kétféle malmában őrlődő nemzedékek a hőssé és őssé avassák. Ezt teszi Domokos Mátyás is Babits – Ady vagy az Ady-követők ellen irányuló – szavaira utalva: „*nem takart seb kell, inkább festett vérzés!*” Csakhogy nyolc évvel a ballada megszületése előtt Segesváron igazi vér folyt, és Ady beteg vére is volt olyan valódi, mint kortársainak rejtett sebei. Maga Arany megadta a kiömlő vérnek az erkölcsi tiszteletadást az „*ő nem közénk való*” beismerő sóhajával, és Babits is hódolt nagy kortársának ön maga fölé emelkedő gyönyörű pillanatában, a „*ki mellé csúful emlegettek, /kinek nem tudtam lenni társa*” fájdalmas felismerésével. A mai irodalmi közvélemény azonban kizárólag a „takart seb”-re vevő, talán éppen azért, mert takart: bárki állíthatja magáról, elcsukló hangon, hogy neki is van olyan.

Ezért véltem az interjú során, hogy Magyarországon, ahol Petőfiről tudományosan bizonygathatták, hogy száznegyven centis zsidó nőként halt meg Szibériában Petrovics néven, csak „*két nagy költő nem bírálható: Arany János és Babits Mihály.*” Domokos Mátyás alaposan megcáfolt, amikor szívéhez kapva megvédte ellenem „*az Ószikék vagy a Jónás könyve költőjét*”. Cikkében „*elvakult és elvadult gyűlölet*”-ről beszél, „*vad irigységek*”-ről, és ha jól értem, még Britannicust, az igazi költőt megölő Neróban is felfedez velem rokon vonásokat. Bő lére eresztett felháborodását az teszi olyan ellenállhatatlanul komikussá, hogy Babitsot a szóban forgó interjúban egyetlen kritikai szóval sem illetem, a *Jónás könyve* költőjét pedig már csak azért sem bánthatnám, mert a *Jónás könyvét* századunk egyik legnagyobb költőművének tartom. Az *Ószikék*-kel szemben is legfeljebb annyi fenntartás volt szavaimból kiolvasható, hogy – mea maxima culpa – nem kedvelem az úri lócsiszárokkal szemben tanúsított rezignált beletörődést. Csakhogy én sohasem állítottam, hogy a költői típusok által megtestesített magatartási mintákból esztétikai következtetések vonhatók le. Nekem például igen rokonszenves a József Attila-i „*Én nem fogom be pörös számat*”, de művészileg nem helyem az *Ars poeticá*-t Szabó Lőrinc nagy verse, a *Különbéke* fölé, mely éppen az ellenkező – és számomra elfogadhatatlan – magatartást hirdeti, azt, hogy „*csinálom, amit csinálni kell*”. Mindkét vers mély belső hitelességgel és igen érzékletesen elevenít meg egy-egy életstratégiát. Esztétikailag nem kell választanunk köztük, de etikailag nem vállalhatjuk fel egyszerre mind a kettőt.

*

Azt állítottam, hogy Arany és Babits ma nem bírálható, mire Domokos cáfolatként hozzám vágta a magyar és világirodalom és történelem összes keze ügyébe eső bilijét, „*nem is üres állapotban*”, hogy kedvenc Heine-idézetemhez folyamodjam. Hogy minél autentikusabban láthassa el iskolamesteri feladatát, Kosztolányi szavait suhogtatta felém Babits és Arany védelmében, mint valami nádpálcát. Kosztolányi

nagy író, nagy költő, nagy tekintély. De kő-táblára kívánczoló törvény-e minden szava? 1906-ban ezt írta Babitsnak Adyról: „A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres poseurt ültettek: Ady Endrét.” Aztán éppen Adyt kérte meg, hogy írna kritikát a verseskönyvéről. Ugyancsak 1906-ban, ismét Babitsnak: „A poézis nem a szifilisz és impotens Ady Endrét, az agyalágyult Juhász Gyulák... előjoga...” Ugyanezekben a napokban magasztaló levelet küldött Juhász Gyulának, „Minden mondatával és betűjével egyetérték”, másik levelében pedig megköszönte Juhász „gyönyörű és igaz kritikáját”, és sajnálkozott, amiért Ady már megelőzte. Tudjuk, hogy Kosztolányi huszonhárom évvel később, a Toll-vitában Az írástudatlanok árulása címmel írt lesújtó bírálatot Ady költészetéről. Kosztolányinak persze joga volt nem szeretni Adyt, joga volt tagadni, hogy a szociális igazságvágya ihletforrás lehet – ettől csöppet sem kisebb író. De miért fogadjam el tévedhetetlen esztétikai bírának? És – gondoljunk lehangoló szereplésére a Kommün bukása után, vagy a fentebb idézett levelekre – erkölcsi órákulumnak? Továbbá: miért tekintsem gáncs nélküli lovagnak a Kommün után kínosan, és az üldözötteket sem kímélve mosakodó, vagy a József Attilán kicsinyesen bosszút álló Babits Mihályt? Domokos Mátyás nyilván úgy véli, hogy csak Lukács*** életművét semmisítették meg személyes gyarlóságai, és pályájának mai szemmel olykor elviselhetetlen, ártalmas következetessége, a szívének kedves írók esetében azonban minden zavaró momentum bocsánatos, és külön választható a műtől. Igazán megörvendeztetne, ha egyszer azon is háborogna, hogy – Lukácsal**** és másokkal ellentétben – milyen siket és vak volt Kosztolányi Ady nagysága iránt, és mennyire nem ismerte fel – Lukácsal***** és másokkal ellentétben – Babits a fiatal József Attila tehetségét. Vagy ha megdorgálná Szabó Lőrincet, aki most megjelent *Bírákhoz és barátokhoz* című könyvében ezt írja: „Ady és a szecesszió – nagyon ízléstelen mind a kettő.” (Képzelnék csak el, de persze elképzelnétek – hasonló mondatban Ady neve helyett Babitsét!) Vagy ha összevonná szigorú szemöldökét, amiért a *Századvég* fiatal, demokratikus szerkesztői nagy huszadik századi magyarok arcképeivel díszített címlapjuk-

ra nem vették fel József Attila képét, mert pár évig kommunista volt (de felvették például Szabó Dezsőt, Németh Lászlót, Szeffü Gyulát). Egy szó mint száz: Erasmus humanista utódainak értékvédő érzékenysége fölöttébb szelektív.

Azért választottam ezt a tartózkodó kifejezést, hogy ne vonzzam újból oktalanul a fenekemre a legtoleránsabb talajból kisarjadtt fűzfavesszőket. Persze így sem úszom meg: a tisztelt bírálók majd karban olvassák a fejemre a magukét: hogy erkölcsi bírónak tolong fel csekélységemet klaszszikus költőink fölé, hogy magamat maku-látlannak tüntetem fel, mindenki mást züllöttnek, hogy elő akarom írni, ki kit szeressen, és így tovább. Pedig hát én is csak a magamét mondom, gyarlóságom teljes tudatában. Rosszabb verseket dugtam el, és hosszabb ideig, mint Arany János. Túléltem egy olyan korszakot, amelyet Petőfi vagy József Attila nem élt volna túl. Fűtő-résztem a gyilkosok közt, és olyan hatalmasságokkal kezeltem, akiket mélyen megvettem. Nincs bennem bölcsesség, amit az is bizonyít, hogy olyan érvek és eszme-futtatások cáfolatával töltöttem időmet, amelyek évek óta a könyökömön jönnek ki. Ez a vesződésem csak akkor nem tökéletesen felesleges, ha legalább néhány olvasót meggyőz arról, hogy a mű szerintem is önmagáért beszél, Kosztolányi féltékeny gyűlölete Ady iránt nem rontja le a *Pacsirta* tökélyét, a különféle vonzások és választások adalékok ugyan, de nem feltétlenül értékmérők, és az irodalomban, akár csak az életben, azt a legnehezebb elfogadni, és az a legcsodálatosabb is egyben, hogy minden szuverén lény – akár milyen helyet foglal is el egyéni vagy közösségi értékrendszerünkben – egyszerűen olyan, amilyen.

* Elhatároztam, hogy úgy írom le ezt a nevet, melyhez századunk néhány kiemelkedő jelentőségű elméleti és kritikai műve kapcsolódik, mintha nem mocskolná úgyszólván folyamatosan és e műveket illetően tökéletesen tudatlanul, tehát szabadon, a divatos elfogultság, a cinizmus és a debilis gyűlölet.

** ld. az előző jegyzetet

*** ld. az előző jegyzetet

**** ld. az előző jegyzetet

***** ld. az előző jegyzetet